

## ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО КЕРІВНИЦТВА ПЕДАГОГІЧНО-КРАЄЗНАВЧОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ УЧНІВ

*У статті розкрито питання підготовки майбутнього вчителя до керівництва педагогічно-краєзнавчою діяльністю учнів. Проаналізовано наукові здобутки з питань методів навчання, підготовки вчителя до уроку на краєзнавчих матеріалах.*

**Ключові слова:** керівництво, управління, педагогічно-краєзнавча діяльність.

Свого часу, порівнюючи роботу вчителя, який перебуває на різних стадіях особистісно-професійного розвитку, Л.С. Виготський оперував двома категоріями. Перша – “учитель-рікша”, який залишився на стадії викладання і тягне на собі весь навчально-виховний процес. Друга – “учитель-вагоновожатий”, який спрямовує рух трамвая. Тобто вчитель свідомо керує своєю діяльністю і спрямовує діяльність учнів на організацію власних виконавчих дій. На думку вченого, учні безпосередньо стають учасниками в організації процесу учіння [1].

Аналіз сучасних наукових досліджень засвідчує, що в теорії та практиці вищої педагогічної освіти накопичено значний досвід, який може стати основою щодо вивчення питання підготовки майбутнього вчителя до керівництва педагогічно-краєзнавчою діяльністю учнів, а саме: методолого-теоретичні засади професійної підготовки майбутніх учителів (О.О. Абдулліна, Б.С. Гершунський, С.У. Гончаренко, В.Г. Кремінь, В.С. Лутай, В.О. Огнев'юк, О.Я. Савченко, В.А. Семиченко), розвитку творчої активності особистості педагога (І.А. Зязюн, В.А. Кан-Калік, Н.В. Кічук, М.О. Лазарев, О.М. Пехота, М.М. Поташник, І.О. Синиця, С.О. Сисоєва, В.О. Сластьонін, О.І. Щербаков та ін.); формування готовності майбутнього вчителя до різних видів педагогічної діяльності (В.К. Буряк, К.М. Дурай-Новакова, М.І. Дьяченко, Л.О. Кандилович, О.Г. Мороз, Л.С. Рибалко, Г.В. Троцько, Л.А. Філімонюк та ін.); професійна діяльність вчителя в контексті управління (Ю.К. Бабанський, В.В. Крижко, І.П. Підласий, Є.М. Павлютенко, Є.М. Хриков та ін.). Проте важливі питання підготовки майбутнього вчителя загальноосвітніх навчальних закладів до керівництва педагогічно-краєзнавчою діяльністю учнів висвітлені недостатньо.

Відаючи належне теоретичній і практичній значущості зазначених наукових праць учених, слід, однак, зауважити, що в них не приділялося належної уваги розгляду питань підготовки майбутніх учителів до керівництва педагогічно-краєзнавчою діяльністю учнів, що й зумовлює зацікавленість зазначеною проблемою та є *метою статті*.

Успішне оволодіння педагогічною діяльністю майбутнім вчителем полягає у формуванні умінь в її організації та перетворенні. У своїй діяльності майбутній вчитель має розуміти як піднятися на новий щабель професійного успіху – це наддіяльність з організації, планування, мотивації інших видів діяльності.

Тобто об'єктом діяльності вчителя є не стільки навчальний матеріал, а учень і його взаємодія з учителем. Сенс діяльності вчителя полягає в управлінні активною і свідомою діяльністю учнів, спрямованою на засвоєння навчального матеріалу. Таким чином, будь-яка педагогічна діяльність є одночасно й організаційно-управлінською діяльністю. Саме тому керівна роль у навчальному процесі належить учителю, яка полягає в організації активної діяльності самих учнів, спрямованій на засвоєння знань, умінь і навичок. На цих вихідних положеннях має будуватись педагогічно-краєзнавча діяльність майбутнього вчителя.

Педагогічно-краєзнавчій діяльності вчителя властиві функціональні елементи управлінської діяльності, а саме: планування, організація, стимулювання, контроль, регулювання діяльності, аналіз її результатів. Кожен урок, у якому вчитель використовує краєзнавчий матеріал, починається з організаційно-психологічного моменту, насамперед чіткої постановки мети і завдань уроку, планування етапів уроку. Разом з тим слід звернути увагу на те, як володіє собою вчитель, наскільки він доброзичливий до учнів, відкритий до діалогу з ними, а також важливе значення мають жести і міміка вчителя, його настрій. Те ж стосується і всіх етапів уроку, особливо його закінчення.

Зміст – важлива складова уроку. Добір фактів, їх розподіл на кожному етапі уроку, міра їх використання. Логічність розташування краєзнавчого матеріалу, його розподіл на уроках допомагає в розумінні загальних закономірностей явищ і процесів, що розглядаються і вивчаються. Усе це підвищує інтерес до розуміння учнями навчального предмета, збагачує їх знаннями про особливості історичного розвитку рідного краю.

Ще один не менш важливий момент – це використання вчителем на уроці активних методів навчання, до яких відносять проблемні, пошукові, евристичні, саме вони потребують більшої витрати часу в підготовці вчителя до уроку.

Так, В.М. Галузинський, М.Б. Євтух, узагальнюючи групи методів навчання, виділяють чотири групи, а саме, методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності, яка представлена чотирма підгрупами: за джерелом передачі і сприймання навчального матеріалу; за логікою передачі і сприймання навчальної інформації; за ступенем самостійності мислення школярів у процесі оволодіння знаннями, формування умінь і навичок і за ступенем керівництва навчальною роботою. Наступною групою є методи стимулювання та мотивації навчально-пізнавальної діяльності, яка представлена двома підгрупами: методи стимулювання інтересу до навчання та методи стимулювання обов'язку і відповідальності. Методи контролю і самоконтролю у навчанні. І остання група представлена бінарними методами навчання [2].

У процесі формування професійно-творчих умінь майбутнього вчителя щодо керівництва педагогічно-краєзнавчою діяльністю, важливе місце М.В. Левківський відводить методам синектики і маєвтики. Учений наголошує на тому, що серед нових технологій варто виділити формування вмінь моделювання, прогнозування, творчих умінь (які в теорії К.С. Станіславського кваліфікуються як здатність до вільного перевтілення). Такі вміння, на нашу думку, доцільно формувати й використовувати у підготовці майбутнього вчителя до керівництва педагогічно-краєзнавчою діяльністю учнів. При цьому, як зазначає М.В. Левківський, у використанні методів синектики і маєвтики, слід спиратись передовсім на творчі здобутки В. де Фельтре, Я.А. Коменського, Ж.-Ж. Руссо,

Л.М. Толстого, К.Д. Ушинського, В.О. Сухомлинського. Саме ці класики педагогіки, на думку вченого, виділяють головну особливість навчальної суб'єкт-суб'єктної взаємодії вчителя і учнів у природі – здатність до сприймання природних явищ, об'єктів, предметів, процесів, перш за все, на емоційному рівні, шляхом переживання: таким способом всі природні об'єкти сприймаються і переживаються дітьми як живі.

М.В. Левківський наголошує на тому, що особливості методів синектики і маєвтики як засобів формування у майбутніх учителів умінь ідентифікації, перевтілення, емпатії відображаються в них у процесі проведення семінару-практикуму шляхом усвідомлення розвитку елементів творчого мислення. На цій основі у майбутніх учителів формуються творчі комунікативні, пізнавальні й організаційні уміння, які є основою відчуття відповідальності, педагогічної культури, котрі, у свою чергу, через механізм рефлексії, слугують основою зміцнення майбутньої професійної компетентності. Природно, що така діяльність у реальній практиці доповнюється виконанням майбутніми вчителями ускладнених завдань, написанням рефератів та участю в інших видах навчально-пошукової діяльності [3].

Охарактеризуємо детально методи синектики та маєвтики. Метод синектики представляє спосіб вирішення проблем і належить до групи евристичних методів (відкриття, пошук істинності знань) і є аналогічним методу мозкового штурму. Але слід враховувати певну різницю між ними. Так, у використанні синектичного штурму допустима критика, що дає змогу розвивати і видозмінювати висловлені ідеї. У проведенні такого штурму бере участь уся група з постійними учасниками, які поступово звикають до спільної роботи, критичні зауваження викладача й однокласників сприймають адекватно, не ображаються, перестають боятися критики, спільно шукають способи вирішення проблем.

Метод маєвтики, як узагальнена педагогічна категорія, – це спосіб взаємодії учасників навчального процесу, спрямований на видобування за допомогою проблемних питань прихованого правильного знання (істини). Цьому методу притаманні певні ознаки, а саме: іронія (як спосіб здорового глузування над собою: “я знаю, що я нічого не знаю” (Сократ) та індукція (рух до пізнання істини у Сократа відбувається шляхом наведення, тобто підведення до самостійного висновку). Головними вимогами до використання методів синектики і маєвтики є світосприйняття, співтворчість співрозмовників у вирішенні проблемних ситуацій, у знаходженні істини; у діалозі, розмові беруть участь рівноправні партнери; формування сприятливої психологічної атмосфери в обговоренні питань, проблем; прийняття співрозмовниками багатьох ідей, підходів, у вирішенні обговорюваних актуальних проблем; проектування і моделювання шляхів пізнання тощо.

Досвід нашої роботи з майбутніми вчителями загальноосвітніх навчальних закладів свідчить, що в процесі педагогічно-краєзнавчої діяльності викладач має застосовувати різноманітні методи і форми організації навчання: складання структурно-логічних схем, проведення мікродосліджень, підготовка рефератів, доповідей, написання анотацій, аналіз науково-педагогічних публікацій, оформлення таблиць, опис педагогічного досвіду, вирішування педагогічних завдань, моделювання педагогічних ситуацій, зустрічі з музейними працівниками, робота

з періодичною педагогічною пресою, робота з архівними матеріалами музеїв, складання планів-конспектів, складання кросвордів та багато іншого.

Значну роль мають структурні компоненти управлінської діяльності вчителя, а саме планування роботи вчителя та учнів, організація навчальної роботи, мотивація активності учнів до роботи на уроці, поточний контроль за навчальною діяльністю учнів, коригування й аналіз результатів. Так, обов'язкове складання календарно-тематичних і поурочних планів належить до планування діяльності вчителя. У реалізації краєзнавчого підходу до викладання окремих дисциплін, наприклад, у початковій школі, це дисципліни “Людина і світ”, “Я і Україна”, “Українська мова”, “Українська література”, “Образотворче мистецтво” тощо. У середніх і старших класах – “Географія”, “Всесвітня історія”, “Історія України”, “Українська мова”, “Українська література”, тематичні плани до яких складаються з урахуванням особливостей природних, історичних умов рідного краю, рівня краєзнавчих знань учнів. Тому тематичні плани з краєзнавства, на відміну від календарних або тематичних планів з інших предметів, складаються лише за темами або розділами шкільних курсів означених предметів. Так, при складанні тематичного плану вчитель має дотримуватись таких вимог: розподіл основних питань навчальної програми; використання краєзнавчих матеріалів (текстові, картографічні, графічні, схематичні, ілюстративні тощо), які дібрані для розгляду програмних питань; використання навчально-наочних посібників з краєзнавчим змістом (відомості про рідний край); упровадження методів і прийомів за краєзнавчим підходом.

Використання вчителем краєзнавчого матеріалу можливе у всьому комплексі методів навчання, які застосовуються в школі. Так, у розповіді вчителя, у бесіді з учнями, при лекційному викладі матеріалу, при демонстрації моделей, у ряді лабораторних робіт, на екскурсіях, у роботі з книжкою, у виконанні письмових і графічних робіт знаходиться місце для різноманітного застосування місцевого матеріалу з навчально-виховною метою. Однак слід мати на увазі, що педагогічним критерієм оцінювання використання краєзнавчого матеріалу у навчанні слід вважати доцільність, тобто вчитель, готуючись до уроку, має дотримуватись відведених програмою годин у використанні краєзнавчих матеріалів. Особливо важливе значення має дотримання тих вимог, які висувуються до змісту краєзнавчого матеріалу, використаного на уроці, а саме: відбір краєзнавчого матеріалу за принципом формування в учнів наукового світогляду, узагальнення краєзнавчого матеріалу на конкретних фактах за принципом врахування життєвого досвіду і практики у навчанні та вихованні (зв'язку навчання із життям), відповідність краєзнавчого матеріалу завданням трудового, патріотичного та громадянського виховання і професійній орієнтації школярів, відповідність краєзнавчого матеріалу програмним вимогам означених вище предметів, краєзнавчі матеріали не повинні переобтяжувати та підміняти основний зміст дисципліни, викликати перевантаження учнів.

Крім загальновідомих педагогічних вимог до планування діяльності вчителя, існують і специфічні вимоги до планування педагогічно-краєзнавчої діяльності: включення до плану фактів і явищ на місцевому матеріалі; планування самостійної роботи з краєзнавчим матеріалом, зокрема зустрічей із відомими діячами краю, планування дослідницької роботи з учнями.

В оформленні конспекту уроку майбутньому вчителю слід дотримуватись таких вимог: по-перше, детально планувати етапи роботи; по-друге, чітко визначати мету уроку, освітні, виховні й розвивальні завдання; по-третє, продумувати і фіксувати питання для опитування учнів; по-четверте, пропонувати план вивчення нового матеріалу (можливо відзначити окремі фактичні дані); по-п'яте, вказати номери вправ для вироблення вмінь, закріплення й використання знань; по-шосте, зміст завдань для домашньої роботи, перелік обладнання, літератури тощо і в подальшій роботі з удосконалення планування діяльності вчителя є універсальними і стосується всіх.

Наступним компонентом підготовки майбутніх учителів загальноосвітніх навчальних закладів до керівництва педагогічно-краєзнавчої діяльності з учнями є організація навчальної роботи, спрямованої на виконання плану уроку, що передбачає підготовчий та виконавчий етапи. Слід зазначити, що важливе значення у підготовці майбутнього вчителя до уроку мають: по-перше, добір і використання на уроці навчально-методичної літератури; по-друге, добір необхідних технічних засобів навчання, наочних посібників, дидактичних, методичних, енциклопедичних матеріалів; по-третє, попереднє проведення дослідів, демонстрацій, перегляд слайдів, фотокарток, фільмів; підготовка і проведення дослідів, лабораторних робіт і демонстрацій разом з учнями; по-четверте, обов'язкове виконання вправ з метою закріплення навчального краєзнавчого матеріалу разом з учнями і врахування запланованого часу на уроці та самостійно вдома.

У процесі попередньої організаційної роботи вчитель вносить певні корективи до планування уроку, а саме планує використання на кожному етапі методів та прийомів навчання, обґрунтовує доцільність реалізації принципів навчальної діяльності, деталізує змістовні завдання уроку.

Загалом організація уроків за краєзнавчими матеріалами потребує організації дій як учителя, так учнів. У свою чергу, організаційна діяльність учнів спрямована на засвоєння навчального матеріалу, стимулювання і мотивацію їх до краєзнавчої роботи, визначення навчальних цілей і завдань уроку, створення оптимальних психолого-педагогічних умов, за допомогою яких учні усвідомлюють навчальні завдання, чіткий розподіл функцій між учнями з організації практичних вправ у вивченні особливостей рідного краю, інструктаж про способи майбутньої діяльності, своєчасна допомога учням при виконанні навчальних завдань.

На уроці під керівництвом вчителя одна форма діяльності змінює іншу. Так, на зміну індивідуальній формі приходять парна, далі групова, яка згодом може бути спрямована на краєзнавчу діяльність. Учитель організовує зміну видів діяльності від репродуктивної до частково-пошукової та творчої (письмової чи усної). На початку уроку вчитель організовує вивчення нового матеріалу з елементами краєзнавства, всередині уроку – закріплення, а в кінці – контроль. Зміна видів діяльності відбувається відповідно до плану уроку.

З метою ефективності організації навчання на уроці вчитель надає допомогу, сприяє організації взаємодопомоги, створює сприятливі умови для самостійної діяльності учнів, формує почуття в учнів рівноправного партнерства, тим самим сприяючи формуванню позитивного ставлення учнів до навчання за краєзнавчими матеріалами. Стимулюванню активності учнів на уроці з вивчення краєзнавства сприяє самостійна робота учнів на уроці, виконання домашньої ро-

боти. Майбутньому вчителю слід пам'ятати, що головним джерелом мотивації учнів до краєзнавчої роботи є праця за умови, що від неї учні будуть відчувати радість власного досягнення. Тільки за такої умови з'явиться бажання повторити дію. Так, в учнів збуджується зацікавленість, допитливість, пізнавальний інтерес до краєзнавчої роботи. Використання прикладів краєзнавчого характеру робить навчання більш зрозумілим і доступним.

Контроль за краєзнавчою роботою учнів відіграє важливу роль у підвищенні ефективності навчального процесу. Поняття "контроль" означає виявлення, вимірювання, аналіз і оцінювання знань, умінь і навичок учнів з цих питань. Контроль передбачає спостереження за діяльністю учнів, відповіді на контрольні запитання та вправи, пов'язані з краєзнавчими матеріалами, індивідуальні співбесіди з окремими учнями під час самостійної роботи класу з питань краєзнавства, обговорення письмових робіт учнів.

Спираючись, наприклад, на управлінські ідеї В.В. Крижка, Є.М. Павлютенко, І.П. Підласого та інших учених, ми звертаємо увагу майбутнього вчителя на ті аспекти управління, які слід використовувати, на наш погляд, у педагогічно-краєзнавчій діяльності з учнями. Так, І.П. Підласий у системі перевірки розглядає і пояснює п'ять ланок контролю в логічній послідовності. Перша – це попередній вияв рівня знань учнів. Друга ланка – це поточний контроль з кожної теми. Третя ланка – це повторна перевірка. Четверта ланка – періодична перевірка знань та умінь учнів з цілого розділу або з певної теми. П'ятою ланкою в організації перевірки є підсумкова перевірка, яка проводиться в кінці кожної чверті, семестру та всього навчального року. Вчитель має пам'ятати, що це, насамперед, діагностика досягнутого рівня якості навчання учнів [5].

Майбутньому вчителю слід завжди пам'ятати, що підготовка до перевірки знань має проводитись з перших днів навчальних занять. Слід ретельно добирати питання, пов'язані з педагогічно-краєзнавчою діяльністю до теми і пам'ятати, що ефективність цієї роботи залежить від контролю за діяльністю учнів. Якщо буде правильно здійснено контроль, то в учнів з'явиться бажання пізнавати рідний край і все, що з цим пов'язано.

Наступним структурним компонентом навчального процесу є аналіз результатів досліджень із педагогічно-краєзнавчої діяльності. Навчальний процес є, з одного боку, завершальним етапом оволодіння певним змістом навчального матеріалу, а з другого – своєрідною сполучною ланкою в системі навчальної діяльності. Так, очікуючи оцінки за власну навчальну діяльність, учень наполегливо працює, тим самим утверджується його статус у колективі. На завершення педагогічно-краєзнавчої діяльності вчителя з учнями здійснюється аналіз та оцінювання досягнутих результатів.

**Висновки.** Таким чином, під час керівництва педагогічно-краєзнавчою діяльністю учнів на кожному етапі уроку вчитель ставить чіткі цілі і перед самим собою, і перед учнями, раціонально плануючи педагогічно-краєзнавчу діяльність, тобто розробляє програму досягнення цілей – цілепокладання навчання і виховання на уроці, використовуючи краєзнавчі матеріали. Саме вчитель має ефективно проконтролювати процес і результат засвоєння учнями відповідних елементів навчально-краєзнавчої інформації, проаналізувати результативність педагогічно-краєзнавчої діяльності і внести до неї необхідні корективи.

Стаття не вичерпує проблему підготовки майбутніх учителів загальноосвітніх навчальних закладів до керівництва педагогічно-краєзнавчою діяльністю учнів. Проведена дослідницько-експериментальна робота дає можливість окреслити перспективи подальшої розробки досліджуваної теми, а саме виявлення особливостей впровадження нових форм і методів щодо підготовки майбутніх учителів до педагогічно-краєзнавчої діяльності та застосування визначених особливостей в сучасній українській вищій педагогічній школі.

#### **Список використаної літератури**

1. Выготский Л.С. Собрание сочинений : в 6 т. / Л.С. Выготский ; [под ред А.Р. Лурия, М.Г. Ярошевского]. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 1: Вопросы теории и истории психологии. – 488 с.
2. Галузинський В.М. Педагогіка. Теорія та історія : [навч. посіб.] / В.М. Галузинський, М.Б. Євтух. – К., 1995. – 237 с.
3. Левківський М.В. Відповідальність у структурі компетентності майбутнього вчителя / М.В. Левківський // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2002. – № 9. – С. 3–5.
4. Крижко В.В. Теорія та практика менеджменту в освіті : навч. посіб. / Василь Васильович Крижко. – 2-ге вид., доп. – К. : Освіта України, 2005. – 256 с.
5. Подласый И.П. Педагогика : учеб. для студ. высших пед. учеб. завед. / И.П. Подласый. – М. : Просвещение : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1996. – 432 с.

*Стаття надійшла до редакції 29.01.2013.*

---

#### **Шумилова И.Ф. Подготовка будущего учителя к руководству педагогически-краеведческой деятельностью учеников**

*В статье рассмотрен вопрос подготовки будущего учителя к руководству педагогически-краеведческой деятельностью школьников. Проанализированы научные исследования по вопросам методов обучения, подготовки учителя к уроку на краеведческих материалах.*

**Ключевые слова:** *руководство, управление, педагогически-краеведческая деятельность.*

#### **Shumilova I. Preparing future teachers to pedagogical and management activities of local history schoolchildren**

*In the article the question of preparing future teachers to guide pedagogical-regional studies of schoolchildren. Scientific researchers are analyzed research on teaching methods, teacher preparation for a lesson on local history materials.*

**Key words:** *leadership, management, pedagogical and natural history activities.*